

УДК: 378. 22: 3733: [615.851]

Т. М. СКРИПАЙ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтава

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ЕСТЕТОТЕРАПІЇ

У статті висвітлюється специфіка підготовки майбутніх учителів початкової школи до активізації пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку засобами естетотерапії. Представлені естетотерапевтичні технології активізації пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: *пізнавальна діяльність, активізація пізнавальної діяльності, технології, засоби естетотерапії, підготовка педагогів до активізації пізнавальної діяльності.*

Постановка проблеми. Пріоритетом сучасної початкової ланки освіти є формування творчої особистості, яка займає позицію активного суб'єкта діяльності. Важливою умовою ефективності навчання у початковій школі є його позитивна мотивація, складовою частиною якої виступають пізнавальні інтереси молодших школярів. Тому формування пізнавальних інтересів учнів можна вважати одним з першочергових завдань, спрямованих на підвищення активності школярів у навчально-виховному просторі.

Мета сучасної початкової школи — не просто давати знання, а формувати особистість, яка хоче і вміє вчитися. Учитель має виступати в ролі помічника, організатора педагогічної взаємодії з учнем, спрямованої на розвиток активності, самостійності, пізнавальних, творчих здібностей, формування пізнавального інтересу, який характеризується ініціативністю пошуків, самостійністю учнів у здобутті знань.

Аналіз досліджень і публікацій. Саме тому проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку стала предметом глибокого вивчення у працях відомих педагогів-гуманістів Ш. Амонашвілі, С. Бондаренко, В. Лозової, А. Макаренка, А. Матюшкіна В. Паламарчук, В. Сухомлинського, С. Шацького, Т. Шамової та інших.

Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень дозволяє помітити тенденцію: рівень сформованості основних розумових операцій (аналіз та синтез, встановлення логічних зв'язків між поняттями, узагальнення, виділення суттєвих ознак предметів, рівні розвитку пам'яті, уваги тощо) молодших школярів суттєво знизились за останні декілька років.

Нині стає нагальним питання пошуку ефективних шляхів активізації та розвитку пізнавальної діяльності учнів початкових класів.

Формулювання цілей статті: вивчення питання активізації пізнавальної діяльності учнів засобами естетотерапії у змісті професійної підготовки педагога.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що розвиток пізнавальних здібностей і навичок передбачає зміну не лише загальної спрямованості активності особистості, але й емоційної сфери дитини: виробляється позитивне ставлення до навчання, до критики та бажання ділитися ідеями з іншими, зароджується схильність до самоаналізу, виховується впевненість і наполегливість, формується вміння застосовувати ідеї на практиці тощо. Сформована пізнавальна активність стає фундаментом для творчого ставлення учнів до явищ навколишнього світу (сприйняття, пізнання, практичне перетворення та ін.).

Важливим завданням виховання і навчання дітей молодшого шкільного віку є формування у них основи для стійких пізнавальних інтересів, творчої пошукової

активності, спрямованої не лише на зміст навчальних предметів, а й на навколишнє середовище.

Пізнавальна активність молодшого школяра спочатку виявляється як звичайна допитливість, тобто він природно реагує на все цікаве, незвичне, інтригуюче на одному занятті, однак не переносить цей несталий ситуативний інтерес на інші уроки. Поступово має відбутися перехід до наступної стадії допитливості, коли учень намагається глибше опрацювати питання, яке вивчається, проте ще відсутній сталий інтерес до предмета. Вищим ступенем пізнавальної активності є формування здатності до самостійного розв'язання різноманітних навчальних завдань та отримання позитивних емоцій. Це дасть змогу учневі піднятися на наступний рівень — перейти до самостійної навчальної діяльності. Отже, пізнавальний інтерес, який спочатку проявляється у вигляді допитливості, переростає у постійне прагнення школяра займатися предметом свого інтересу, формується потреба в інтелектуальному пізнанні навколишньої дійсності та підґрунтя для її практичного перетворення [8, с.3].

Навчально-виховний процес має будуватися на основі цілісного підходу, що дає змогу розглядати навчальні дисципліни як одну зі складових навколишньої дійсності та використовувати їхній зміст, форми і методи для вдосконалення якостей особистості: активності, пізнавальної самостійності, здатності до творчого розв'язання навчальних завдань.

Зважаючи на те, що проблема пізнавальної активності школярів потребує принципового осмислення з розгляду найважливіших елементів навчання (змісту, форм, методів тощо), стратегічним напрямом активізації пізнавальної діяльності учнів є створення дидактичних і психологічних умов навчання.

Нині переважна більшість дітей учнів перших класів позитивно ставиться до навчання. Вони можуть ефективно засвоїти навчальну програму, однак лише за умови застосування вчителем тих засобів, методів, форм роботи, які відповідають їх психофізіологічним особливостям.

У своїй педагогічній діяльності вчитель має постійно враховувати, що пізнавальний інтерес школяра виникає і зміцнюється лише в ситуації пошуку нових знань, інтелектуального напруження, самостійної діяльності. Тому, якщо знання лише повідомляються учням і закріплюються, активність згортається, інтерес згасає, крім того для молодшого школяра властива часта поява надлишкової енергії, тому відбувається часте пригнічення пізнавальної активності і самостійності, породжується внутрішній протест.

Бажання вчитися і працездатність школярів істотно залежать від уміння вчителя їх зацікавити. Щоб запобігти низькому рівню пізнавальної активності, педагоги намагаються використовувати різноманітні форми, моделі, способи, умови навчання. Однак, інколи спроба активізації пізнавальної діяльності обмежується підсиленням контролю за навчальною працею школярів або використанням технічних засобів навчання. Формалізм у діях учителя знижує навчальний потенціал праці учнів [8, с.4]. Тому варто ще раз наголосити, що пізнавальна активність дітей молодшого шкільного віку формується на уроці лише тоді, коли вчитель не просто передає нову інформацію, а й формує потребу та готовність до оволодіння нею.

Саме тому актуальною нині є проблема підготовки вчителів початкових класів до активізації пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку засобами сучасних естетотерапевтичних технологій. На думку багатьох фахівців, у зміст навчального процесу педагогічних вищих навчальних закладів потрібно запроваджувати різноманітні психо- та арт-технології створення позитивного освітнього середовища. Це дозволить педагогу в умовах реальної педагогічного процесу знизити психічну тривожність, роздратованість, неуважність учнів під час уроків, високі показники неуспішності під час вивчення навчальних предметів, утворення

неадекватних механізмів пристосування дитини до школи. Зазначимо, що зараз спостерігається стан психологічного дискомфорту, який відчувають як учителі, так і учні (порушення у навчанні й поведінці, конфліктні стосунки з учителями та однолітками, психогенні захворювання і реакції соматичного характеру (головний біль, порушення сну та апетиту, гнітючий настрій, підвищена стомлюваність), підвищений рівень тривожності та небажання ходити до школи взагалі), а звідси – низький рівень пізнавальної активності на уроках в початкових класах [2, с.55].

На думку дослідниці О. А. Федій, оволодіння естетотерапевтичними прийомами та формами роботи дасть змогу вчителю початкових класів створити естетизоване педагогічне середовище та цілеспрямовано, свідомо, систематично піклуватися про стан пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку.

Результати психолого-педагогічних пошуків авторки та аналіз останніх психолого-педагогічних публікацій свідчать, що саме використання засобів естетотерапії може бути могутнім засобом активізації пізнавальної діяльності молодших школярів, цілком доступним для педагога. Поєднання елементів ігрової терапії, трудової терапії, терапії самостійною роботою, терапії успіхом, арт-терапії та інших видів естетотерапії ефективно впливатиме на загальний стан дитини та її мотивацію у процесі пізнавальної діяльності.

Нами виділено низку специфічних естетотерапевтичних технологій створення гармонійного педагогічного середовища для активізації пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку, які можуть бути включені в зміст підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Це: «позитивна педагогічна психотерапія», «терапія успіхом», «педагогічна ігротерапія», «терапія новим», «терапія самостійною роботою». Всі вони будуються на відомих психотерапевтичних підходах з урахуванням специфіки пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку. Розглянемо їх більш докладно.

1. Позитивна педагогічна психотерапія. Будь-яка діяльність людини супроводжується як позитивними, так і негативними емоційними станами. Емоційні реакції істотно впливають на всі форми нашої поведінки, на всі моменти нашого характеру. Вони є наче спеціально пристосованим інструментом, через який найлегше впливати на поведінку. Особливо важливо враховувати це у педагогічній діяльності. Якщо позитивні емоційні стани підвищують працездатність і життєдіяльність педагогів та учнів, то негативні, навпаки, їх знижують. Тому емоційна атмосфера під час організації діяльності дитячого колективу відіграє першочергову роль. Своєрідною педагогічною модифікацією класичної позитивної терапії є створення позитивного психологічного клімату та налаштування учнів класу на позитивні емоції в процесі активізації пізнавальної діяльності. Досвідчені педагоги, удаю поєднуючи і використовуючи цю технологію, моделюють навчально-виховний процес таким чином, щоб уникнути проявів в учнів негативної напруженості, емоційних стресів тощо. Регульовальна роль позитивної педагогічної психотерапії зростає в тому випадку, якщо вона не тільки супроводжує ту чи іншу діяльність, але і передує їй, готує дитину до введення в цю діяльність.

Позитивна педагогічна психотерапія обумовлена рівними, добрими, діловими стосунками учня з учителем та товаришами, відсутністю конфліктів, участю в житті класу та школи, профілактикою стресів. Емоції, що виникають під час застосування методів проблемного навчання, за рахунок організації навчального співробітництва, коли учень та вчитель виступають у ролі колег у спільному пошуку нових знань.

Ці позитивні емоційно-чуттєві реакції Сухомлинський називав «радістю» або «щастям праці». Йдеться про емоції, пов'язані з усвідомленням кожним учнем своїх великих можливостей у досягненні успіху в навчальній роботі, в подоланні труднощів, у розв'язанні складних завдань, у відчутті емоції від позитивних результатів

власної учнівської праці, емоцій задоволення від справедливо поставленої оцінки.

2. Терапія успіхом. Сприйняття дитини як особистості, знання її пізнавальних здібностей дає можливість індивідуалізувати навчання, створивши атмосферу радості. В індивідуальному варіанті вона, або точніше її очікування, пронизує все шкільне життя і діяльність дитини. Немає очікування — немає й творчої особистості. Не випадково В.Сухомлинський увів до педагогічної термінології поняття «школа радості».

У навчанні, що було і залишається головним видом діяльності школяра, особливо важливим є почуття радості від усвідомлення досягнутого. Воно саме по собі не виникає. Це витвір успіху. Естетотерапевтична технологія, головний зміст якої полягає у створенні ситуації успіху в процесі активізації пізнавальної діяльності — терапія успіхом — це поєднання умов, що забезпечують успіх, а сам успіх — це результат такої ситуації. Принципово важливим моментом є те, що кожний із учнів повинен мати можливість пережити радість досягнення певної висоти, усвідомити свої можливості, повірити в себе, що і є ефективним засобом активізації пізнавальної діяльності молодших школярів.

3. Педагогічна ігротерапія. Різномісний розвиток особистості учня передбачає гармонійне поєднання формування базових знань, умінь та навичок з творчою діяльністю, пізнавальною активністю. Глибоко продумане систематичне застосування педагогічної ігротерапії у навчально-виховному процесі молодших школярів сприяє не лише засвоєнню базових знань, а й пробудженню бажання до пізнання нового, адже процес гри дає можливість максимально повно задіяти особистість дитини: її психічні пізнавальні процеси, волю, почуття, емоції тощо. У цьому віці, маючи в собі потребу та інтерес до гри, дитина отримує можливість активно діяти, розмовляти, використовувати свої знання у процесі навчання. За допомогою гри можна зацікавити учнів, викликати в них інтерес до вивчаного матеріалу. Отже, включаючи у навчально-виховний процес ігротерапевтичні методи, учитель стимулює пізнавальні можливості учнів. Гра захоплює дітей. У грі відбувається складний процес мобілізації усіх розумових здібностей, стимулюється розвиток уваги, уяви, пам'яті. Забезпечуючи гуманізацію освіти, гра передбачає не просто співпрацю вчителя та учнів, а й захопливу спільну творчість. Легко поєднуючись з навчальною діяльністю, гра емоційно наповнює її творчим змістом.

Пізнавальна діяльність молодших школярів засобами педагогічної ігротерапії набуває форм, зовні не схожих на звичайне навчання, внаслідок яких відбувається розвиток фантазії, самостійного пошуку відповіді, новий погляд на відомі вже факти і явища, поповнення і розширення зв'язків, виявлення подібності та відмінності між окремими подіями. Окрім того, гра створює атмосферу здорового змагання, що змушує учня не просто механічно пригадувати вивчене, а мобілізувати всі свої знання, міркувати, добирати потрібне, зіставляти, оцінювати. У ході гри, як правило, навіть учні, що відрізняються «лінощами розуму», мимоволі активізуються, захоплюються пошуком відповіді, починають розмірковувати.

У перспективі виробляється вміння швидко орієнтуватися в навчальних ситуаціях, швидко знаходити правильний розв'язок пізнавальних завдань, виявляти ініціативу, самостійність, творчість, тобто формується пізнавальна активність школяра. Постійне залучення школярів до найрізноманітнішої ігрової діяльності сприяє вихованню сталого пізнавального інтересу.

Позитивним підсумком застосування ігротерапії в навчально-виховному процесі дітей молодшого шкільного віку є зміна самого підходу до навчання. Учні починає приваблювати пізнавальна діяльність, змінюється мотивація навчання. Зміст навчання (читання, письмо, лічба), перебуваючи в зоні найближчого розвитку молодших школярів, починає викликати пізнавальний інтерес.

4. Терапія новим. В основі так званої терапії новим лежить позитивне враження, що його відчуває учень від зіткнення з новим, раніш невідомим навчальним матеріалом. У психолого-педагогічній літературі визначено стадії-реакції на новизну матеріалу: від емоційної зацікавленості, а пізніше і допитливості, до стійкого емоційного ставлення до предмета, що характеризується захопленістю учня цим предметом. Перші прояви позитивного ставлення до навчання можуть бути ситуативними і спостерігаються, коли школярі починають вивчати новий навчальний матеріал, мають справу з його естетично привабливим оформленням, з цікаво поданими заняттями, книгами. Ці особливості навчального матеріалу без уведення учня до змістовної активної пізнавальної діяльності лише ненадовго утримують їхню увагу школярів та не забезпечують внутрішньої мотивації до навчання.

5. Терапія самостійною роботою. Позитивні емоції, що виникають під час опанування прийомами самостійного здобуття знань, новими способами удосконалення своєї навчальної роботи, самоосвіти відображені в змісті терапії самостійною роботою. Вказана естетотерапевтична технологія ґрунтується на використанні привабливих, доступних учневі, особистісно прийнятних пізнавальних задач, які необхідно виконати самостійно; на створенні учням умов для інтелектуального вибору варіативного розв'язку цих задач та забезпеченні можливостей ствердитися за рахунок успіху при самостійному їх розв'язанні. Терапія самостійною роботою створює комфорт і дає можливості для подальшої реалізації пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку.

Усі названі технології естетотерапії в сукупності дають потужний потенціал активізації пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку в процесі навчання. Використання вчителем початкових класів таких технологій сприяє успішному здійсненню процесу навчання. Особливої уваги потребує застосування естетотерапевтичних технологій у тих випадках, коли в учня склалась стресова ситуація від тривалої неуспішності в навчанні, закріплена негативним ставленням до вчителя або навіть до школи, конфліктом із товаришами тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, навчання і виховання ґрунтується на активній позиції учнів, їхній пізнавальній самостійності. Актуальним сьогодні є впровадження у навчальний процес естетотерапевтичних засобів активізації як системи пізнавальних і творчих засобів, застосування різних прийомів співробітництва і навчального діалогу, групової та індивідуальної роботи, що сприяє зміцненню інтересів дітей, усуває недоліки пізнавальної діяльності.

Таким чином, можна стверджувати, що нині, за часів гуманістичної спрямованості педагогічної науки і практики, домінування особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання є перспективними та потребують подальшого наукового пошуку для підготовки майбутніх учителів початкових класів до активного застосування елементів естетотерапії у рамках викладання окремих предметів початкової школи.

Список використаної літератури

1. Буряк В. К. *Активність и самостоятельность учащихся в познавательной деятельности* / В. К. Буряк // Педагогика. – 2007. – № 8. – С.71–78.
2. Деркач О. *Впровадження елементів музичної терапії в навчальний процес підготовки майбутніх учителів початкових класів* / О. Деркач, М. Вацьо // Рідна школа. – 2005. – № 12. – С. 54–56.
3. Лебедева Л. *Теоретические основы арт-терапии* / Л. Лебедева // Школьный психолог: Прилож. к газ. «Первое сентября». – 2006. – № 3. – С. 9–11.
4. Рудакова Т. І. *Дидактична гра – дійовий засіб активізації пізнавальної діяльності учнів* / Т. І. Рудакова // Початкове навчання та виховання. – 2005. – № 16–18. – С.7–13.

5. Савченко О. Я. *Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів* / О. Я. Савченко. — К.: Генеза, 2002. — 368 с.

6. Федій О. А. *Підготовка педагогів до використання засобів естетотерапії: теорія і практика: монографія* / О. А. Федій. — Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2009. — 404 с.

7. Чистякова Г. Д. *Потенциал познавательного развития в младшем школьном возрасте / Г. Д. Чистякова // Начальная школа: Плюс до и после. — 2006. — № 10. — С. 10–15.*

8. Шевчук Л. *Від допитливості до інтересу. Формування пізнавальної активності шестирічок через гру* / Л. Шевчук // *Початкова освіта. — 2006. — № 20. — С. 3–6.*

Т.Н. Скрипай

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Полтава

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧЕНИКОВ СРЕДСТВАМИ ЭСТЕТОТЕРАПИИ

В статье освещается специфика подготовки будущих учителей начальной школы к активизации познавательной деятельности учеников средствами эстетотерапии. Представлены эстетотерапевтические технологии активизации познавательной деятельности детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: познавательная деятельность, активизация познавательной деятельности, технологии, средства эстетотерапии, подготовка педагогов к активизации познавательной деятельности.

T.M. Skripai

Poltava National Pedagogical University named after V.G.Korolenko, Poltava

PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY CLASSES FOR COGNITIVE ACTIVITY OF THE PUPILS BY THE FACILITIES OF AESTHETHERAPY

In the article the specific of preparation of future teachers of the school lights up to activation of cognitive activity of children of junior school age by facilities of aesthetotherapy. Aesthetetherapeutic technologies of activation of cognitive activity of children of junior school age are presented.

Key words: cognitive activity, activation of cognitive activity, technologies, facilities of aesthetotherapy, preparation of teachers to the activation of cognitive activity.